

K. F. Karjalainen hanti adatközlői

CSEPREGI Márta

ELTE; Nyelvtudományi Kutatóközpont, Budapest
csepregi.marta@btk.elte.hu

Bevezetés, források

K. F. Karjalainen (1871–1919) a helsinki székhelyű Finnugor Társaság ösztöndíjasaként 1898–1902 közötti nyugat-szibériai kutatóútján bejárta a hantik által lakott folyóvölgyeket. Jelentős mennyiségű szótári, grammatikai és szöveganyagot gyűjtött, melynek kiadása korai halála miatt az őt követő nemzedékekre maradt. Szógyűjtését Y. H. Toivonen jelentette meg két vastkos kötetben 1948-ban (KT), grammatikai feljegyzéseit és déli hanti szöveggyűjtését Vértes Edit (Karjalainen – Vértes 1964, 1975). Keleti hanti folklór feljegyzéseinek a megfejtése tavaly fejeződött be (Csepregi 2020). Illő dolog, hogy idén, születésének 150. évfordulóján megemlékezzünk róla. Jelen tanulmányban azokról a hantikról (Karjalainen szóhasználatában osztjákokról) lesz szó, akiktől az az információtömeg származik, mely nélkül elképzelhetetlen a hanti nyelv és kultúra kutatása.

A szótár előszavában Y. H. Toivonen részletesen beszámolt Karjalainen kutatóútjáról és a hagyatékról (KT 05–023). A szójegyzékekről és a szövegfeljegyzésekről szólva közölte az adatközlők nevét is – abban az esetben, ha ez szerepelt Karjalainen feljegyzései között. A mellékelt táblázat nevei kettő kivételével megjelentek a szótár előszavában is. A két kivételről a későbbiekben lesz szó.

Neveket nem, de történeteket és véleményeket tartalmaznak Karjalainen úti beszámolóit, melyeket a Finnugor Társaságnak írt, s melyek meg is jelentek a Társaság folyóiratában (Karjalainen 1900–1902, 1901–1903). Hasonlóképpen érdekes információkkal szolgálnak azok a levelek is, melyeket menyasszonyának, Elsa Cleve kisasszonynak küldött. Ezeknek egy része Kaarle Krohn válogatásában később önálló kötet formájában is napvilágot látott (Karjalainen 1921, a továbbiakban: KarjLev). Az úti beszámolókból és leve-

lekből a Finnugor Társaság külön kötetet is összeállított (Karjalainen 1983). Ezen kívül a kortárs kutatók úti leveleiből és naplójából is előkerültek olyan részletek, melyek megvilágítják a gyűjtés hétköznapjait, a gyűjtő és az adatközlők viszonyát (Hajdú – Mikola 1992, Jankó 2000). Tanulmányomban ezeket a forrásokat használom.¹

Amikor a Finnugor Társaság az 1960-as évek elején megbízta Vértes Editet a még kiadatlan Karjalainen-feljegyzések sajtó alá rendezésével, átadta neki a kéziratok másolatát. Vértes Edit halála után ezek a másolatok hozzám kerültek, ennek alapján készítettem elő a keleti hanti folklór szövegek kiadását. Az anyagban volt egy kisebb kéziratcsomag, mely Karjalainen fonetikai feljegyzéseit tartalmazta (Karjalainen 1898–1902, a továbbiakban: KarjFon). A fiatal kutató vizsgálatait az éppen aktuális nyelvjárás hangtani sajátosságainak kiderítésével kezdte. Ennek keretében összegyűjtötte az adatközlő életkorával, szűkebb lakóhelyével, környezetével, beszédstílusával kapcsolatos adatokat. A legrészletesebb leírások a kutatóút kezdetén, a déli hanti területeken születtek. Úgy tűnik, hogy amikor Karjalainen otthonosabban mozgott a hanti nyelvben, már kevésbé érezte szükségét a hangtani jellemzők rögzítésének. Ezzel együtt csökkent az adatközlőkkel kapcsolatos adatok mennyisége is.

Karjalainen négyéves kutatóútját a következőképpen lehet felosztani: az első évben, 1898 júliusától 1899 júniusáig a déli területeken (az Irtis és mellékfolyói, a Demjanka² és a Konda mentén) gyűjtött, a következő két évben az Ob középső és felső folyásán, a keleti hantik között (Vah, Vaszjugan, Tremjugan), az utolsó évben pedig az Ob alsó folyása mentén, az északi hantik lakóterületeinek közelében (Berjozovo, Obdorszk).

A déli hantik között

Karjalainen egész kutatóútját végigkísérte, hogy nehezen talált megfelelő adatközlőt. Munkája során közvetítő nyelvként az oroszot használta, de ebben az időben még kevés hanti tudott oroszul. Első nyelvmesterét Jankó Jánosnak köszönhette. A szerencsés találkozást mindkét utazó megörökítette.³

---

¹ A finn nyelvű idézeteket saját fordításomban közlöm. Az idézetekben a kerek zárójelke Karjalainentól származnak, saját betoldásaimat szögletes zárójelbe [ ] tettem.

² A Demjanka folyónevet és a Demjanszkoje településnevet azért d-vel írom át, és nem a kiejtés szerinti gy-vel, mert ezek a helynevek a tudománytörténetben ebben az alakjukban állandósultak.

³ Jankó János így jellemezte Karjalainent: „Fiatal, vidám, beszédes finnus, fajának minden egyszerűségével és szögletességével” (Jankó 2000: 135).

A fiatal kutató 1898. július 27-én az Irtis folyón hajózva ezt írta menyasszonyának: „Múlt csütörtökön érkeztem [Tobolszkból] Demjanszkojéba, és ott találkoztam Jankóval. Rögtön gyözködni kezdett, hogy menjek vele Szamarovóba, végül engedtem neki. Az a helyzet, hogy Jankó már járt a Demjanka folyón, és azt mondja, ott nem lehet hosszasabban időzni; a falvakban 2–3 ház van, és élelemhez jutni majdnem lehetetlen. Két demjankai ember van a hajóján, az egyiküket, egy élénk és okosnak tűnő osztjákat felfogadtam nyelvmesternek. Jankó öt majd csak Szamarovóban engedi el a szolgálatából” (KarjLev: 37).

Ez az „élénk és okosnak tűnő osztják” Prokopej Narigin volt. Jankó János négy másik társával evezősnek fogadta föl a Demjanszkojétól Szamarovóig tartó útra: „öt embert fogadtam fel, köztük két osztjákat, Narügünt, aki a Demjankánál sztarosza [nemzetiségi előjáró] és a fiatalabb Nikoláj Tajlakovot, aki ma megint józan volt” (Jankó 2000: 121). A „fiatalabb” jelző arra utal, hogy volt egy idősebb Nyikolaj Tajlakov is. Minden bizonnyal ő volt Karjalainen másik demjankai adatközlője. Az ő személyére később visszatérünk.

A hajóút során Karjalainen megismerkedett az Irtis menti településekkel, és bepillantást nyert Narigin mesélő tehetségébe is. Jankó naplóbejegyzése szerint „Narügün az ügyes sztarosza mesélt Szulxanról az osztják hősről (óriás) és Járánról a szamojéd hősről és elmondta ezek harczát és az elsőnek legyőzetését” (Jankó 2000: 127). A nyelvi gyűjtést Karjalainen már Szamarovóban elkezdte. Erről így ír menyasszonyának: „Most itt vagyunk, várom a hajót, melyen visszatérhetek Demjanszkojéba; nem tudom, mikor jön. Szerencsére itt van a nyelvmesterem, akivel el tudom kezdeni a munkát, amíg nem jön a hajó” (KarjLev: 42). Valószínűleg ekkor vetette papírra a következő adatokat is, melyek a fonetikai jegyzetek élén állnak: „A nyelvmester Prokopej Andrejev Narigin, osztják előjáró, 31 éves, a Cingalai jurtákból, a Demjanka mellékfolyójába, a *Kēum* folyóba torkolló *Nēmət'* folyó forrásvidékéről. A falu nyáron a Demjanka és mellékfolyói mentén kb. 350–400 versztnyi útra van [Demjanszkojétól]. Nyelvi kérdésekben a mester néha bizonytalan, a beszédét megzavarja a közeli, (60–70 versztnyire lévő) Szalim forrásvidéki, az Ob-parti dialektushoz tartozó nyelvjárás, melyet ő is beszél egy kicsit. A faluban több olyan asszony van, aki a Szalimról származik (köztük a mester felesége is). »Чертъ его знаетъ, какъ правильно« [Ördög tudja, hogy van helyesen] mondja gyakran a mester, amikor felhívom a figyelmét a következetlenségekre, például, amikor ugyanazt az alakot különbözőképpen ejti ki. Ő maga is próbál szavakat kitalálni, és a nem természetes alakokat a

szalimiakra fogja. Nyelvhasználata csak kevéssé tér el a Demjanka parti falvak nyelvétől, tudomásom szerint hangtanilag egyáltalán nem” (KarjFon).

Magáról a gyűjtés menetéről, saját munkamódszeréről nem sokat árul el Karjalainen sem úti jelentéseiben, sem leveleiben. Egyetlen utalás olvasható arra, ahogyan talán a nyelvtani paradigmákat gyűjtötte. Feltehetően ez is Nariginhoz kapcsolódik: „Folyamatosan a fejemet töröm, újabb és újabb módokat találok ki arra, hogy kicsalogassam a szájából éppen azt, amit tudni akarok” (KarjLev: 70). Heikki Paasonen szerint mind a szógyűjtésnek, mind a nyelvtanírásnak a szövegeken kellett volna alapulnia. Otto Donnerhez írt levelében erős kritikával illette Karjalainen munkamódszerét: „K.-nak a demjankai nyelvjárásból két monda-szövege van. A nyelvtani alakokat tehát vélhetőleg rákérdéssel gyűjtötte össze. Szógyűjtéséhez átfutotta Castrén, Pápay és Ahlqvist jegyzékeit és valamely orosz–svéd vagy svéd–orosz szótárt is használt. A szótárak segítségével összeállított szójegyzékekben nekem bizony nincsen sok bizodalمام, a kutatónak nincs semmiféle lehetősége, hogy ezeket szövegek felhasználásával ellenőrizze. A szót jelentésével együtt úgy rögzítik, ahogy azt az osztják elmondja, aki ugyan nem sokat töri a kemény koponyáját, és a szótár készen is van” (Hajdú – Mikola 1992: 156).

Karjalainen és Narigin együttműködése kisebb-nagyobb megszakításokkal egy évig tartott, erről többször szólt leveleiben: „A munkával jól haladok, de nem tudom megmondani, mikor megyek tovább. A nyelvmesterem, mint tudod, az osztjákok előljárója, és amikor felvettem, mindenki azt bizonygatta, hogy a hivatali kötelességei nem sok időt vesznek igénybe. Nem is voltak időigényes feladatai, de az osztjákok sohasem sietnek; amikor egy napra elengedem, három-négy napig van távol [...]. Ettől függetlenül haladnék a munkámmal, ha nem lenne az ital [...]. Józan állapotában a legrendesebb ember, de részegen megbolondul. Már annyira elegendem lett, hogy el akartam küldeni, de abból is csak nekem származna bajom és gondom. Nagyon nehéz lenne másik nyelvmesterre szert tenni” (KarjLev: 74–75).

„A nyelvmesterem már annyira otthon érzi magát, hogy amikor a ténykedését nézem, óhatatlanul is felmerül bennem: vajon ki itt az igazi gazda, ő vagy én. Gyakran nevetnem kell, amikor utasításokat ad; mindig „rólunk” beszél, hogyan élünk „mi”, hogyan fényképezünk „mi”, stb.; egészen más-képp hangzik ez, mintha az „uraság” nevében cselekedne vagy utasítana” (KarjLev: 78).

A levelekből kiderül, hogy demjankai adatait Karjalainen nem a folyón utazva, hanem a folyó torkolatánál lévő településen, Demjanszkojében gyűjtötte. Ősszel viszont egy hosszú csónakút keretében meglátogatta Narigin faluját. Másik adatközlőjéről kevesebb információval szolgál. A fonetikai fel-

jegyzésekben ennyit közöl róla: „Nyikolaj Tajlakov 62 éves, családjával együtt kb. 50 versztnyire lakik, a Demjanka torkolatától felfelé. Beszéde gyors, jól beszél oroszul. A magyarázatai gyengécskék” (KarjFon).

A demjankai adatokat jelölő rövidítés (DN és DT) második betűje az adatközlők, Narigin és Tajlakov neveinek kezdőbetűjét rejti. Ezeket a rövidítéseket az osztjakológiában úgy értelmezik, hogy a DN a felső-demjankai, DT az alsó-demjankai változat. Ennél azonban bonyolultabb a kép. Narigin a Demjanka mellékfolyójának mellékfolyójáról költözött az Irtis partjára. Nyelvhasználatára erősen hatott szalimi származású feleségének nyelve. A Tajlakovok pedig eredetileg szintén a folyó felső folyásán éltek. Jankó János naplója szerint: „Tajlakov elmondta, hogy mikor ő 23 évvel ezelőtt a Tajlakovok ősi székhelyéből, a felső Demjankából Potyrskajába áttelepült, Karabasevet kivéve egy orosz sem lakott a Demjanka völgyében, akik ma itt vannak, mind azóta települtek ide” (Jankó 2000: 127). Karjalainen azt is megjegyzi, hogy a két nyelvváltozat nem nagyon különbözik. Lehetséges, hogy a meglévő különbségek inkább egyéni sajátságokon alapulnak, és nem földrajzilag körülhatárolható alnyelvjárás jellemzői.

1899 első hónapjait Karjalainen a Konda menti Krasznojarszkban töltötte, ahol nagyon jól érezte magát: „Végre itt vagyok az osztjákok között; egy olyan faluban, ahol a gyerekek még csak nem is értenek oroszul. Mindenki osztjákul beszél. A nyelv kicsit más, mint a demjankai változat, ezért nem értek mindent. Remélem, hogy itt megtanulok beszélni is, legalábbis megpróbálom, bár a szavak nem akarnak megmaradni a fejemben” (KarjLev: 91).

A hagyatékban két krasznojarszki adatközlő neve maradt fenn: Ivan Petrov Pahtisev (45 éves) és Vaszilij Grigorjev Pahtisev (40 éves). Amikor Karjalainen az innen írt leveleiben nyelvmesterét emlegeti, nem lehet tudni, hogy róluk, vagy másról van-e szó. Az egyikük szószátyár: „A nyelvmesterem egy olyan beszédes ember, hogy egy kérdésre tíz feleletet kapok. Bizonyára hamarosan megtanulja, hogy takarékoskodjon a szavaival. (...) Megpróbálok több szöveget lejegyezni” (KarjLev: 92).

Egy harmadik adatközlőnek a nevét nem, csak az életkorát tudjuk meg: „60 év körüli nyelvmesterem már otthonosan érzi magát, bármiről szabadon beszél, bár eleinte nagyon megizzasztott” (KarjLev: 98).

Máshol arról ír Karjalainen, hogy adatközlője tud viselkedni, még a farsangot is munkával ünnepli: „A mesterem kedves ember, sokkal jobb magaviseletű, mint a demjankai. Szereti az alkoholt, de az iváshoz mindig engedélyt kér, és ha megtiltom neki, szót fogad. Ma mégis azt gondoltam, hogy meglép – hiszen nagy ünnep van, ilyenkor be kell rúgni –, de színjózanul állított be hozzám reggel. Délután 1-ig dolgoztunk” (KarjLev: 103).

A Krasznnojarszkban gyűjtött adatokat egy másik Konda menti településen, Kaminban ellenőrizte Karjalainen. Itteni informátoráról ezt jegyezte fel: „A nyelvmester Matvej Kuzmafia Kukisev, 28 éves. Nagyon kapkod, bizonytalan; ugyanazt az alakot többféleképpen ejti, különösen akkor, amikor osztjákul kérdezem. A jelentéseket nem tudja megmagyarázni, csak általános utalásokat tesz” (KarjFon). A többi déli hanti adatközlőnek csak a neve maradt fenn a szövegek mellett, egyéb információnk nincs róluk.

A keleti hantik között

A keleti hanti nyelvjárásokkal való ismerkedést a Vah mentén kezdte a fiatal utazó. Fonetikai feljegyzései között egy személy adatai szerepelnek: „A nyelvmester Alekszej Grigorjev Ljakszin, osztják előljáró Pehovszkija jur-tákból (kb. 20 vrszt. keletre Larjatszkojetól), 62 éves. Jól tud oroszul, kicsit ír és olvas (малограмотный); iskolába járt Larjatszkojében, aztán az oltási programban dolgozott. Ma úgy él, mint a többi osztják” (KarjFon). Kevésbé hivatalosan fogalmazott menyasszonyának írt levelében: „Nyelvmesterem egy idősebb férfi, tiszta, aki ismeri a finom viselkedést is. Részt vett az oltási programban, járt egy ideig iskolába is, úgy öltözik, mint az oroszok, bár életmódja szerint teljesen osztják. Csak túl sokat fecseg, de ezt a szokását talán meg tudom szüntetni” (KarjLev: 127). Feltehetőleg órá vonatkozik a következő idézet is, ugyanebből a levélből: „A ráolvasás vagy jobban mondva a sámándobos jövendölés virágzik, áldozatot is bemutatnak, vannak egyéb érdekes szokások is, de ezeket nehéz megtudakolni. Az osztjákok nem tudnak oroszul beszélni, a nyelvmesterem meg olyan buzgó istenesnek tettei magát, hogy ilyen kérdésekre nem kapok más választ tőle, mint „még nem láttam ilyet”, „nincs”, „nem tudom”, bár nagyon is tudja, mert ő maga is foglalkozik jóslással” (KarjLev: 128).

Karjalainen vahi szövegeket nem jegyezte fel, csak szótári és grammatikai anyagot gyűjtött. Nem tudjuk, hogy voltak-e más adatközlői is. Egy névtelen segítője biztosan volt, akivel később Szurgutban átnézte vahi feljegyzéseit. Ez szintén egy levélből derül ki: „Az olvadás idején ellenőrzöm a vahi gyűjteményemet, amit tavaly a betegség miatt félbe kellett hagynom. Van itt egy vahi ember, a házigazdám munkása” (KarjLev: 181).

A másik legkeletebbi nyelvjárás vidékéről, a Vaszjugan mentéről két név maradt fenn: a szótári adatok közlője a 42 éves Ivan Madikov, akivel jól haladt a munka: „A vaszjugani utam jól sikerült, elégedett vagyok az eredményeivel. A munkámat nem tudtam befejezni, hanem itt folytatom Narimban, ahova a nyelvmesteremet is elhoztam. Itt leszek a hónap végéig. [...] A nyelvmesterem a nemzetségi előljárójuk, akivel nagyon elégedett vagyok,

bár ő egy kicsit kapkod” (KarjLev: 155–156). A másik név, Izidor Vasziljevics Jurlomkiné a folklór feljegyzések egyik lapján szerepel, de nem biztos, hogy minden szöveg tőle származik. Karjalainen többekkel kapcsolatba került, amit a következő idézet is igazol: „Sikerült megfelelő nyelvmestert találnom, aki nyitottabban viszonyul a régi dolgokhoz. A többiek sem titkolták az ismereteiket, kivéve egy embert, aki nagyon orosznak akart látszani” (KarjLev: 158).

A Felső-Ob után a Középső-Ob és mellékfolyói, azaz a szurguti terület következett a kutatásban. A KT szótár előszavában egyetlen tremjugani adatközlő neve sem szerepel. A folklór feljegyzésekben viszont kétszer is előfordul az *Al. Ketsemep* név. Ő valószínűleg Alekszandr Iljin Kecsemov volt, akinek a neve a Karjalainen-hagyaték vizsgálatakor a Tremjugan menti lakosok listáján bukkant fel, s amely mellé Karjalainen odaírta az életkorát (48) és a foglalkozását: *kielenkäätäjä* ’fordító, tolmács’ (Csepregi 2020: 35). Egyéb tulajdonságairól a levelekből értesülhetünk. Paasonen így írt róla Otto Donnernek: „Az informátorok orosz nyelvtudása igen hiányos, így pl. K. jelenlegi tremjugáni nyelvmestere [...] egyenesen ijesztően beszél oroszul, bár ő e vidék legjobb orosz tudora” (Hajdú – Mikola 1992: 157).

Karjalainen így jellemzi: „Hétfőn megérkezett a nyelvmesterem a kíséretével, és úgy érezte, hogy joga van alapos ivászzal kezdeni a munkát. Tegnapelőtt a családjának egy része – két felnőtt fia – hazament vadászni. Itt maradt viszont a felesége és két kisebb gyermeke, így teljesen váratlanul családos ember lettem” (KarjLev: 164). Bő hónap múlva sem változott sokat a helyzet: „A munka jól megy, de lassacskán, mert a nyelvmesterem természetesen jobban érzi magát a kocsmában, mint az én dolgozószobámban. Szurgutba állandóan jönnek osztjások, sokan közülük a mesterem rokonai, akik kötelességüknek érzik, hogy meglátogassanak. A nyelvmesterem részben azért is, hogy kedvemre tegyen, elmondja, hogy én *jem aiko* (derék fiatalember) vagyok, és mindenki látni akarja ezt a különös szerzetet. Persze, a rokonok megkínálják a nyelvmesteremet, ezért alig van olyan nap, amikor teljesen józan lenne. A rokonokból van valami hasznom is, mert így másféle beszédet is hallok” (KarjLev: 171).

A középső Ob többi mellékfolyója (Pim, Agan, Jugan) mentéről szórva nyos szójegyzékek maradtak fenn. Ezeket az adatközlőket név szerint nem említi Karjalainen, csak egy-egy mondatban jellemzi őket a fonetikai feljegyzések lapjain: „Az osztják dadogott – a Pim és a Tremjugan közti mocsáron él”; „Egy kis folyó mellett él, mely a Pim és a Tremjugan között ömlik az Obba. Kb. 60–70 verszta Szurguttól, az Obtól és a Pimtől”; „Az Aganon lakó tremjugani osztják. Fiatal, 24 éves” (KarjFon).

Azokon a gyűjtőpontokon, melyek átmenetet jelentenek a vahi és a szurguti nyelvjárások között (Vartovszkoje, Verhnye-Kalim, Likriszovo) Karjalainen nem jegyzett föl neveket, bár likriszovói adatközlője kiejtését igen gondosan vizsgálta, mert azt remélte, hogy egy archaikus nyelvváltozat őrzője. Őt is az egyházközségi összeírásokból lehetett azonosítani, valószínűleg Alekszej Nyikiforov Cserkaszov volt a neve, 69 éves (Csepregi 2014).

Az északi hantik között

Északi hanti anyagát Karjalainen két településen gyűjtötte. Berjozovóban a kazimi és a nizjami nyelvjárással ismerkedett, Obdorszkban pedig (mai néven Szalehard) a legészakibb, máig obdorszkinak nevezett nyelvjárással. 1901. október 13-i keltezéssel ezt írta menyasszonyának Berjozovóból: „Kicsit nehezen találtam nyelvmestert. Az osztjások mind szerteszt vannak, ki bér-munkásként, ki a saját szükségleteire halászik. [...] Már elég ideges voltam, végül elmentem a rendőrségre. A titkár megkért két osztjákat, hogy lépjenek a szolgálatomba, de azok nemet mondtak, nyilván, mert féltek. Amikor semmi sem történt, szóltam a rendőrfőnök segédjének és a titkárának, hogy utasítsák Kazim község előljáróját, hogy azonnal küldjön nekem egy mestert. [...] Három nap múlva meg is jelent a községi jegyző kíséretében egy osztják – egyike annak a kettőnek, akik korábban nemet mondtak; úgy látszik, nincs sok oroszul tudó közöttük –, és most ő igen elégedetten ül itt és diktál. [...] Most pedig már önkéntes jelentkezők is vannak a munkára” (KarjLev: 197).

A kazimi nyelvjárású adatközlő neve sajnos nem maradt fenn, de magunk elé tudjuk képzelni Karjalainen leírásából: „A élet a megszokott kerékvágásban folyik. Minden nap ugyanaz az írás, úgyhogy már furcsának tűnik, ha egy ünnepnapon leteszem a tollat egy rövid időre. A nyelvmesterem jómodorú ember, elég sokat tud. Reggelenként, amikor megérkezik, alázatosan meghajol, kezét nyújt és jó reggelt kíván, este elmentében pedig jó éjszakát. Alacsony növésű, az év legnagyobb részében bundában jár. A haja közepén el van választva, és kétoldalt farkocsba fonva. Csodálatosan jól bírja a hideget. [...] Jól kijövünk egymással, még nem kellett haragudnom rá. [...] Ami a nyelvjárás hangzását illeti, nem olyan szép, mint Szurgut környékén, különösen kezdetben az itteni nyelvjárás durvának hangzott. Folyamatos beszédben nem áll rá a nyelvem az itteni hangokra. A mesteremnek elég jó füle van, nem engedi, hogy valamit rosszul ejtsek ki” (KarjLev: 204–205).

Karjalainen a tervezettnél több időt töltött Berjozovóban, mert a nyelvmestere hazautazott, és hetekig nem tért vissza. Csak 1902 áprilisában folytathatta útját Obdorszkba, de ott azonnal el tudta kezdeni a munkát: „Amikor megérkeztem Obdorszkba, már foglaltak nekem szállást és szereztek nyelv-

mestert” (KarjLev: 215). Ennek a nyelvmesternek tudjuk a nevét is: Pjotr Ivanov Muhrin, 38–40 éves. Azért ilyen ismerős a neve, mert ő volt Pápay Józsefnek is adatközlője, kísérője és munkatársa 1898. október 21-től 1899. április 2-ig (Kissné Rusvai 2010: 64–73). Tapasztalt informátorral találkozott hát Karjalainen, nem is csoda, hogy levelében elégedetten értékelte obdorszki tartózkodását. Utoljára még Berjozovóban egy nizjami nyelvjárású osztjakkal dolgozott, róla is csak ennyit tudunk: „Jó ütemben végére járok a munkának, mert szeretném elengedni a kondinszkojei nyelvmesteremet” (KarjLev: 220).

Záró gondolatok

Százhusz év távolából, szűkös források birtokában csak hiányos listát tudunk összeállítani azokról a hantikról, akik Karjalainen segítségére voltak gyűjtőmunkája során. Némelyeknek a nevét sem tudjuk, csak a lakhelyét vagy egy-egy jellemvonását jegyezte fel a gyűjtő. Mivel Karjalainen szeljegyzetekkel látta el az egyházközségi összeírásokat, lehetséges, hogy ezeknek a vizsgálata tisztázhatja néhány homályos pontot. Sőt, akár a cári Oroszország titkosszolgálati jelentései is tartalmazhatnak információkat. A helyi szervek ugyanis kitüntető figyelemmel kísérték a finn és magyar kutatók útját. Ezt is Karjalainen leveléből tudjuk: „Állítólag egy magas beosztású úr azt firtatja, hogy miért érdeklődnek egyszeriben olyan sokan az osztjások iránt – ugyanis úgy alakult, hogy egyidőben hárman vagyunk itt: Jankó, Pápay és én. Ha még Paasonen is megérkezik, még keményebbé válhat az ellenőrzés. Bujtogatást szimatolnak!” (KarjLev: 113).

Karjalainen hanti adatközlői:⁴

Nyelvjárás	Rövidítés	Név (életkor)
Déli nyelvjárások (12 név)		
Felső-Demjanka	DN	Prokopei Andrejev Narygin (31)
Alsó-Demjanka	DT	Nikolai Tailakov (62)
Konda/ Krasnojarsk	Kr.	Ivan Petrov Pachtyšev (45), Vasilij Grigorjev Pachtyšev (38–40)
Krasnojarsk-Ob	Kr-Ob.	Darja Feodorovna Pachtyšev
Kaminskija jurty	Kam.	Matvej Kukyšev (28)
Koševskija jurty	Koš.	Ossip Petrov Jeudokimov (80)
Filinskija jurty	Fil.	Pavel Sofronov Mitkin (60)

⁴ A helynevek és a személynevek írásmódjában a KT szótár gyakorlatát követtem.

Tsingala	Ts.	Martel Maksimov Tšagorov (36) Vasilij Jakovleviŝ Kaskin (57)
Sotnikovskija	Sotn.	Nikifor Jeremeiŝ Pžanov
Savodnija jurty	Sav.	Vasilej Mitreitiŝ Onin (46)
Sogom nyelvjárás	Sogom.	<i>nincs név</i>
Tšesnakovo	Tš.	<i>nincs név</i>
Boltšarovo	Boltš.	<i>nincs név</i>
Keleti nyelvjárások (3+2 név)		
Vah/ Larjatskoe	V	Aleksei Grigorjev Ljaksin (62)
Vasjugan	Vj	Ivan Madykov (42) Isidor Vasiljeviŝ Jurlomgin
Verhne-Kalym	VK	<i>nincs név</i>
Vartovskija jurty	Vart.	<i>nincs név</i>
Likrisovo	Likr.	Alekszej Nyikiforov Cserkaszo (69) ⁵
Tremjugan	Trj.	Alekszandr Iljin Kecsemov ⁶
Malyj Jugan	Mj.	<i>nincs név</i>
Agan	Ag.	<i>nincs név</i> 24 éves
Pym	P	<i>nincs név</i>
Északi nyelvjárások (1 név)		
Nizjam	Ni.	<i>nincs név</i>
Kazym	K	<i>nincs név</i>
Obdorsk	O	Pjotr Ivanov Muhrin 38–40 éves

Irodalom

Csepregi Márta 2014: Az obi-ugrisztika egyik rejtélye. *Folia Uralica Debreceniensia* 21: 13–24.

Csepregi Márta 2020: K. F. Karjalainen keleti hanti szöveggyűjtése 1899–1901. Akadémiai doktori disszertáció. Budapest. [Kézirat.]

Hajdú Péter – Mikola Tibor 1992: Heikki Paasonen osztjákföldi levelei Otto Donnerhez. In: Hajdú Péter (szerk.), *Zsirai Emlékkönyv. Urálistikai Tanulmányok 5.* ELTE BTK Finnugor Tanszék – MTA Kutatóhely, Budapest. 131–181.

Jankó János 2000: Utazás Osztyákföldre. Bevezetővel ellátta, szövegét gondozta ifj. Koldányi János. *Series Historica Ethnographiae* 11. Néprajzi Múzeum, Budapest.

Karjalainen 1898–1902: Foneettista. [Kézirat.] (= KarjFon)

Karjalainen, K. F. 1900–1902: Ostjakkeja oppimassa. *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 17/1: 3–74, 18/1: 3–29, 20/2: 3–32.

⁵ Nem szerepel a KT szótár előszavában.

⁶ Nem szerepel a KT szótár előszavában.

- Karjalainen, K. F. 1901–1903: Matkakertomus ostjakkien maalta. *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 19/3: 1–5, 20/4: 1–5, 21/6: 3–7.
- Karjalainen, K. F. 1921: Siperian matkoilta. Sata kirjettä morsiamelle. WSOY, Porvoo. (= KarjLev)
- Karjalainen, K. F. 1983: Ostjakit. Matkakirjeitä Siperiasta 1898–1902. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Karjalainen, K. F. – Toivonen, Y. H. 1948: Ostjakisches Wörterbuch. *Lexica Societatis Fenno-Ugricae X/I–II*. Helsinki. (= KT)
- Karjalainen, K. F. – Vértes, E. 1964: Grammatikalische Aufzeichnungen aus ostjaken Mundarten. *Mémoires de la Société Finno-Ougrienne* 128. Helsinki.
- Karjalainen, K. F. – Vértes, E. 1975: Südostjakische Textsammlungen. *Mémoires de la Société Finno-Ougrienne* 157. Helsinki.
- Kissné Rusvai Julianna 2010: Pápay József kéziratok debreceni hagyatéka. Nyíregyházi Főiskola Pedagógusképző Kara, Nyíregyháza.

*

K. F. Karjalainen's Khanty informants

As a scholarship holder of the Finno-Ugric Society based in Helsinki, K. F. Karjalainen (1871–1919) collected a significant amount of lexical, grammatical and folklore material during his fieldwork carried out between 1898 and 1902. The present study focuses on his native speaker informants, publishing those data that could be acquired about the Khanty assisting his work. The sources of these data were his handwritten notes on phonetics, his reports on his travels and his letters to his bride. The written accounts of researchers that were on fieldwork in Siberia at the same time (the Hungarian János Jankó and the Finnish Heikki Paasonen) can also be considered as indirect sources of information.

In the beginning of his fieldwork, Karjalainen took detailed notes on his Khanty assistants. Later on, he did not even record their names. We know of 12 names from the southern, 5 names from the eastern, and only one name from the northern dialect area. Throughout his fieldwork Karjalainen struggled with the problem of lack of suitable informants who would be able to communicate in Russian as well. Besides, joint work was often encumbered by the Khanty male informants' alcohol-related problems. Yet in spite of all these problems, Karjalainen could still establish a good relationship (almost friendship) based on mutual trust with several of his informants.

Keywords: K. F. Karjalainen, Siberia, Khanty, fieldwork, informant.

MÁRTA CSEPREGI

